

روان شناسی

کتابخانه دیجیتال
کتابخانه ملی ایران

محمد رضا حاتمی

گروه علوم تربیتی و روان‌شناسی

مقدمه

تشکیل گروه روان‌شناسی مهدویت در اوضاع فعلی، از امور مهم، ضروری و تأثیرگذار است. از طرفی دین به طور اعم و بحث مهدویت به صورت اخص در مسائل مختلف زندگی، روش و برنامه دارد و بدون توجه به این ویژگی دین، نمی‌توان شرایط مناسب را برای رشد همه جانبه آدمی فراهم ساخت. اصولاً هر آن‌چه به انسان و حیات او مربوط می‌شود، از قلمرو دین خارج نیست و بر مبنای آموزه‌های وحی می‌توان درباره آن، اصول و روش‌هایی را تعیین و بیان کرد.

از طرف دیگر، روان‌شناسی نیز آن‌چه را به حیات زیستی انسان و روان او مربوط می‌شود را بر مبنای آموزه‌های تجربی بررسی می‌کند. تعیین نقاط ارتباط بین

چکیده:

نقش امید در سلامت روانی، که آرزوی همه انسان‌ها است، بسیار مهم است. امید، عامل ذاتی و باطنی شالوده زندگی و عامل پویایی و دینامیک روان انسان است. امید ملازم روانی زندگی و رشد است، یعنی هر لحظه آمادگی برای آن چیزی است که تاکنون تحقق نیافته است. رشد امید یا ناامیدی در انسان به میزان زیادی وابسته به فرهنگ و ارزش‌های جامعه یا طبقه‌ای است که فرد در آن زندگی می‌کند، از همین رو برای مقابله با ناامیدی بایستی وضعیت اجتماعی و فرهنگی شایسته‌ای که با ذائقه اصلی و فطری تمامی انسان‌ها هم‌خوانی دارد پی‌ریزی نمود. لذا فرهنگ مهدویت چنین ویژگی برجسته‌ای را دارد. در این فرهنگ مترقی، امید محور اصلی است و می‌توان آن را لمس کرد و تنها کافی است که سرچشمه‌های امیدبخش در فرهنگ مهدویت استخراج و تبیین گردند. در همین راستا، نوشتار حاضر به کلیات مربوط به امید، عوامل رشد امید و سرچشمه‌های امیدبخش در فرهنگ مهدویت می‌پردازد.

واژگان کلیدی

امید، آرزو، عوامل رشد امید، امید و انتظار، سرچشمه‌های امیدبخش، مهدویت.

مقدمه

امید با خلقت آدمی همزاد است و سعی و تلاش را به دنبال دارد. هر کاری که انجام می‌دهیم، به چشم‌داشت رسیدن به هدفی است که می‌خواهیم بدان دست یابیم. وقتی می‌خواهیم، شوق بیدار شدن داریم، آن‌گاه که درس می‌خوانیم درصدد فراهم کردن زمینه‌ای هستیم برای کشف مجهول و یا رسیدن به تقویت دیگری؛ کشاورزی که بر زمین دانه می‌کارد، دامداری که مخارج نگهداری حیوانی را می‌پذیرد، مادری که فرزندش را تر و خشک می‌کند، کارخانه‌داری که سرمایه‌گذاری می‌نماید، همه و همه در هر رشته و کاری به امیدی که انتظارش را دارند، دل خوش کرده‌اند و فعالانه تلاش می‌کنند.

اگر امید به معنای تحقق خواسته‌ها، عملی شدن آرمان‌های والای بشری و به فعلیت رسیدن تمامی قوه‌ها و پتانسیل‌های موجود در طبیعت و سرشت آدمی در چهار چوب قوانین حاکم بر همین جهان است، پس کدام مکتب و نظام می‌تواند چنین آرزوها و آرمان‌هایی را محقق سازد؟ کدام نظام ارزشی به صورتی شفاف آنها را به تصویر خواهد کشاند؟

بنابر شواهد، نظام و فرهنگ مهندویت، رویاهای صادقانه بشر را تعبیر و تفسیر حقیقی می‌کند. نظامی که شعارش، حکومت عدالت مطلق بر جهان برون و درون آدمی است، هر چه را آدمی لیاقت دارد، بدو می‌بخشاید، زمین و زمان که دو عنصر محوری برای پیشرفت و نبوغ‌اند، در خدمت انسان خواهند آمد؛ چرا که خلیفه الهی و صاحب مکان و زمان، حکومتش را علنی خواهد نمود.

نظام مهدوی که خلاصه و نتیجه رسالت تمامی انبیا و اوصیای الهی است، اقیانوسی ژرف و پهناور به شمار می‌رود که عرض و طولی همانند عرش تا فرش دارد. این نظام برای آسایش، کمال و تعالی بشر برنامه‌هایی دارد که فطرت بشر، منتظر آن است.

تعریف امید

امید از جمله واژه‌هایی است که بسیاری آن را می‌فهمند، اما نمی‌توانند آن را در قالب الفاظ درآورند. بنابراین، به تعابیر مختلفی از آن یاد می‌شود؛ آرزو، عامل موفقیت، اشتیاق به زندگی، عشق و دوستی، رسیدن به هدف، توکل به خدا، زیبایی، نشاط و...

همچنان که تعابیر امید گوناگون‌اند، تعریف‌های امید نیز متفاوت است. هر چقدر لفظی را بیشتر مانوس باشیم و با قلب و دلمان در ارتباط باشد و از درونمان بجوشد، سخت‌تر می‌توان آن را در کلمات محصور نمود. با این همه می‌توان امید را چنین تعریف کرد:

امید، حالت درونی، نگرش یا وضعیتی است که آدمی را علاوه بر واداشتن به پیش بینی روی‌دادی خاص، برای تغییر و تحول آماده می‌سازد.

امید و آرزو

امید و آرزو از ویژگی‌های انسان است که بر پایه آینده‌نگری قرار دارد. امید و آرزو، هر دو، نمایانگر خواسته‌های بشر و بیک سعادت انسان و نوید خوشبختی او هستند. اما آیا امیدوار بودن همان داشتن هوس و آرزو است؟ و کسانی که هوس‌های بیشتری دارند، مردمان امیدواری هستند؟

تفاوت‌هایی امید و آرزو را از هم جدا می‌سازند که می‌توان به دو مورد اشاره کرد. امید؛ با عقل بشر همراه است و خواسته‌اش خردمندانه و امکان‌پذیر به شمار می‌رود و به محال تعلق نمی‌گیرد؛ مثلاً بیمار، امید بهبود، ناتوان، امید توانا شدن، دانش‌پژوه، امید دانشوری و... دارد.

ولی آرزو چنین نیست؛ گاه با عقل هماهنگی دارد و گاه ندارد. خواسته‌اش عقلایی و خردمندانه نیست و چه بسا امکان‌پذیر نباشد. آرزو، به محال‌ها تعلق می‌گیرد و تقاضای هست شدن، نشدن‌ها را دارد؛ چنان‌چه پیر، آرزومند

دین و علم روان‌شناسی، کار ظریفی است که در این گروه انجام می‌گیرد.

گروه روان‌شناسی مهدویت دارای چند ویژگی است: ۱. قصد داریم تا محصولات این گروه، جنبه تحلیلی، استدلالی و کاربردی داشته باشد و اگر موضوعی طرح می‌شود، دلایل کافی برای بررسی و تبیین آن نیز بیان شود.

۲. دین، مبنای اعتقادی قرار گرفته و سعی بر این است تا به جلوه‌های گوناگون دین و مهدویت در روان‌شناسی پرداخته شود.

۳. تعدادی از متخصصان مهدویت و روان‌شناس در این گروه، گردآمده‌اند که با توجه به تعامل مهدویت و علم روان‌شناسی، نگاهی نو ارائه می‌شود.

اهداف

۱. شناخت و بررسی مبانی روان‌شناسی و کشف ارتباط آن با مبانی مهدویت؛
۲. شناخت هدف‌ها و آثار نظام مهدویت و تحلیل روان‌شناسی آنها؛
۳. تنظیم رابطه سه زمان حال، گذشته و آینده در مهدویت؛
۴. نیازسنجی و توجه به ابعاد مختلف نیاز؛
۵. شناخت انحراف‌ها و باورهای بود و نمود غلط و تحلیل روان‌شناسانه آنها؛
۶. شناخت رویکرد مهدویت در همه جنبه‌های زندگی «فردی - اجتماعی»؛
۷. به کارگیری مؤلفه‌های روان‌شناسی در مباحث مهدویت؛
۸. نگاه روان‌شناسی برای پذیرش جامعه آرمانی مهدویت؛
۹. به کارگیری ابزار و روش‌های مختلف برای رسیدن به اهداف؛
۱۰. پاسخ‌گویی به نیاز جامعه و کشف تأثیرات اعتقاد به مهدویت از نظر روان‌شناسی.

برنامه‌ها

۱. تحقیق و استخراج آیات مهدوی در زمینه مباحث روان‌شناسی؛

جوانی است، یا چاه‌کن آرزوی رسیدن به گنج و فرد در دم مرگ، آرزومند بازگشت به حیات مجدد است.

تفاوت دیگر امید و آرزو؛ آرزومند در حال نشسته انتظار رسیدن به آرزویش را دارد و گامی به سوی مقصد بر نمی‌دارد، چه بسا از آسمان انتظار دارد که آرزویش را محقق سازد و عوامل جوی بدو کمک کند؛ ولی شخص امیدوار، در پی امید خود می‌رود و هر گامی که بر می‌دارد، به امیدی می‌رسد؛ چون امید اصلی، بوجود آورنده امیدهای فرعی است و هر یک از این امیدها که محقق شود، پایه‌ای می‌گردد تا به سوی امید بالاتر گام بر دارد.^۱

انواع امید

امید در دل انسان پدید می‌آید. در هر تلاشی که برای تغییر صورت می‌گیرد و هدف والایی در آن نهفته، وجود امید قطعی است. معمولاً امید را به دو نوع فعال و منفعل تقسیم می‌کنند. اولی تضمین‌کننده سلامت روانی و عاملی پویا و انرژی‌آفرین و دیگری مخرب و ویران‌کننده است.

الف) امید فعال

در بینش دینی امیدی ستوده شده که موضوع آن، زندگی پربارتر، رستگاری، زنده و سرشار بودن. و همراه با انگیزه قلبی، حرکت، شجاعت و تلاش است؛ آمادگی داشتن برای چیزی که تولد نیافته و البته می‌تواند به وجود آید؛ انتظار وجود حادثه‌ای در هر لحظه، این نوع امید، آمادگی درونی، متراکم و «هنوز مصرف نشده‌ای» برای فعالیت است. آنان که چنین امیدی دارند، نشانه‌های زندگی تازه را می‌بینند و هر لحظه آماده‌اند تا به تولد آن چیزی که آماده زاده شدن است، یاری رسانند. این همان امیدی است که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

امید، رحمت خدا برای امت من است. اگر امید نبود، مادری فرزند خویش را شیر نمی‌داد و کسی درختی نمی‌کاشت.^۲

ب) امید منفعل

اگر کیفیت امید، حالتی انفعالی و کنش‌پذیر باشد، دروغ و بدون ایمان و تلاش است. ناتوان دانستن خود، دقیقاً به معنی ناامیدی است. امید انفعالی و کنش‌پذیر، سیمای دیگرگونه‌ای از ناامیدی و یأس به شمار می‌رود.^۳ بزرگان دین، ما را از نومیدی برحذر داشته‌اند و نام امید دروغین را بر آن نهاده‌اند. امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

از امید دروغین بپرهیز که تو را گرفتار ترس حقیقی می‌کند.^۴

تقسیم‌های دیگر امید

برخی چنین گفته‌اند که: امیدها دو گونه‌اند: امیدهای واهی و امیدهای واقعی. امیدهای واهی، بیشتر شامل نوعی ایده‌آل‌ها، آرمان‌ها و آرزوهای گم شده‌ای است که انسان با حاضر کردن آنها در ذهن و درون خویش، به نوعی آرامش خاطر دست می‌یابد. در صورت تلاوم و تقویت آن آرمان‌ها و آرزوها خود به خود زمینه جدا شدن از

مسائل و روی دادهای واقعی زندگی و در نتیجه احساس بیگانگی با واقعیات، برای شخص فراهم می‌گردد. امام علی علیه السلام، در ترسیم این دویدن و نرسیدن می‌فرماید:

من سعی فی طلب السراب طال تعبهُ و کثر عطشهُ. من أمل الرّی من السراب. خاب امله و مات عطشه^۵

کسی که در پی سراب (آرزوی واهی) برود، رنجش به درازا کشد و تشنگی اش افزون گردد؛ آن‌که آرزوی سیراب شدن از سراب دارد، امیدش ناامید شود و در تشنه‌کامی خویش جان سپارد.

این نوع رویارویی با مسائل، در مباحث روان‌شناسی تربیتی، رفتارهای دفاعی نام دارد. از ویژگی‌های این گونه رفتارها، آرامش و امنیت بخشیدن کوتاه مدت به شخص است، ولی در دراز مدت، این گونه رفتارها موجب ناسازگاری با اطرافیان و دنیای خارج می‌شود.

مقابل امیدهای واهی، امیدهای واقعی هستند؛ امیدهایی که دارای پایه و اساسی منطقی و استوارند و از اعتقادات و باورهای دینی و ارزش‌های مبتنی بر وحی الهی سرچشمه می‌گیرند، مانند امید به ظهور حضرت مهدی علیه السلام و شرایطی که آن حضرت با حکومت خویش فراهم می‌آورد. انتظار امام عصر علیه السلام، موجب گسترش و توسعه امیدهای واقعی در شیعیان و پیروان آن حضرت می‌شود؛ امیدهایی که منتظرانش، هرگز در حقیقت و اصالت آنها، تردیدی به خود راه نمی‌دهند، زیرا چنین امیدهایی از متن باورهای دین و برخاسته از اعتقاد اصیل و استوار شیعه است.^۶

ج) امید فردی و اجتماعی

بعضی معتقدند هم‌چنان که فرد بشر امیدی دارد، اجتماع بشر نیز امیدوار است. امید اجتماع، در اجتماعی یافت می‌شود که همگی افراد در آن شرکت دارند. هنگامی که امید فرد، شدت یافت و نیرومند گردید، هدف و آرمان می‌شود. آن‌گاه بر اثر کوشش و تلاش فرد، امید اجتماعی می‌گردد. وقتی امید اجتماعی شدت می‌یابد، هدف اجتماعی و آرمان بشری می‌شود و همان‌طور که امید فرد، خود به خود انجام‌شدنی نیست و باید در پی آن روان شد تا بدان رسید، امید اجتماعی نیز چنین است؛ باید کوشید، رنج برد، مقاومت کرد، پایداری نمود، تا بدان رسید. امید اجتماعی، آسایش، سعادت، خوش‌بختی، تن‌درستی، برقراری عدل، کوتاهی دست ستم‌گران و دیگر امیدهاست که همه افراد بشر در این خواسته‌ها شریک‌اند.^۷

لزوم امید

امید، عامل ذاتی و باطنی شالوده زندگی و عامل پویا و دینامیک روان انسان است. چرخ‌های سنگین زندگی با دست‌های نامرئی امید می‌چرخد. قرآن نیز همواره روح امیدواری را می‌دمد و تأکید دارد، که ای بندگان از رحمت خدا مایوس نشوید:

ای پیامبر! به بندگانم بگو، ای بندگان که بر نفس خود، ستم روا داشته‌اید، از رحمت خدا ناامید نباشید^۸

و می‌فرماید:

ای ابراهیم، هرگز نومید مباش! ابراهیم علیه السلام گفت: آری، هرگز به غیر از مردم گمراه، کسی از لطف خدا نومید نیست.^۹

اندیش‌مندان بسیاری بر لزوم وجود امید در طول حیات اصرار داشته و دارند. ویکتور هوگو معتقد است امید در زندگی بشر به اندازه بال برای پرندگان اهمیت دارد. محقق معاصر آقای محمد حکیمی بر این باور است که در دوران ناکامی انسان و بشریت فراموش شده، زنده نگه‌داشتن حس امید و انگیزش خوش‌بینی و حالت انتظار،

کاری ارزشمند و بزرگ است بلکه با توجه به افسردگی مغزها و سرخوردگی نسل‌ها، تکلیفی به شمار می‌رود.^{۱۰}

همچنین کانت، طرح مسئله امید را از ویژگی‌های هوش مندی آدمی برمی‌شمرد و می‌نویسد: برای هر کس که متنبه و هوشیار باشد و در کار دنیا و حال خود بنگرد، سه سوال پیش می‌آید: یکی این که چه می‌توانم بدانم؟ دوم این که چه باید بکنم؟ سوم این که چه امید و انتظاری می‌توانم داشته باشم؟^{۱۱}

امید، حرکت و تلاش را در پی دارد و به زندگی و فعالیت می‌انجامد. کودک به زاده شدن، شیر خوردن، ایستادن و راه رفتن، بیمار به بهبود، زندانی به آزادی و گرسنه به غذا امید دارد. امید، عامل مهمی در تربیت، رشد و سلامت افراد است. زمانی که امید از میان می‌رود، زندگی معنای خویش را از دست می‌دهد. در این باره علی بن ابی‌طالب می‌فرماید:

اگر ناامیدی به قلب انسان دست یابد، حسرت و اندوه آدمی را از پای درمی‌آورد.^{۱۲}

رابطه امید با زمان

بین امید و زمان چه ارتباطی است؟ امید پیش‌گویی آینده نیست بلکه دیدن زمان حال در حالت بارآوری و زایش است. آینده و فرارسیدن زمان از عوامل اصلی امید نیستند و امید واقعی با زمان توصیف نمی‌شود. به عبارت دیگر، امید را زمان نمی‌سازد و منحصر در آینده نیست، بلکه امید با انسان در ارتباط است و انسان زمان را در اختیار می‌گیرد و به نوعی آن را متأثر می‌سازد، نه آن که تنها منتظر بماند.

تنها ارتباط امید با آینده در این است که نتیجه باورها، انتظارات، تلاش‌ها و حرکت‌ها را بروز می‌دهد و نمایان می‌سازد. نقش آینده در امید به معنای دست روی دست گذاشتن و منتظر نشستن نیست. آینده، الگو و تئوری حقیقی و حرکت کردن است.

گسترش امیدهای واقعی، محرک انسان برای رویارویی با آینده به شمار می‌رود. آدمی، بی‌بسته و در پی انجام هر کاری، به دنبال غایت و مقصودی مشخص است و قبل از اقدام به آن نیز به انگیزه‌های برای آغاز عمل نیاز دارد. بر این اساس، انسان برای تداوم زندگی و تحمل دشواری‌های آن، نیازمند انگیزه‌های نیرومند است که در پدیده «امید به آینده» تجلی می‌یابد؛ آینده‌ای که به مراتب، عالی‌تر، زیباتر و بهتر از امروز باشد. این مسئله، به ویژه برای جوانان، دارای اهمیت بیشتری است، زیرا آنان در پرتو «امید به فردایی بهتر» می‌توانند به نیروی فراوان خود و شور و نشاط بی‌پایانشان جهت و معنا بخشند.^{۱۳}

مؤلفه‌های سازه امید

اموری را که زیر بنای امید، باعث تقویت و پشتوانه امید مطرح هستند، عناصر امید می‌توان نامید. عناصری که بدون آنها امید متزلزل است و هر قدر که در زندگی پررنگ‌تر باشند، امید نیز نیرومندتر خواهد بود. تقویت آنها باعث تقویت امید است. افرادی که امید کمتر دارند، بهره‌ای کمتر از این عناصر می‌برند و آنها که امید قوی دارند، مطمئناً سهم بیشتری از این عناصر دریافت می‌کنند.

۲. تحقیق و استخراج روایات مهدوی در مورد مباحث روان‌شناسی؛

۳. بررسی و تدوین مباحث و سرفصل‌های علم روان‌شناسی طرح‌شدنی در مهدویت؛

۴. استفاده از سرفصل‌های روان‌شناختی تدوین شده و تبیین مباحث مهدوی از طریق آنها؛

۵. موضوعات تدوین شده با استفاده از آیات و روایات و مباحث تاریخی و کلامی توسط روان‌شناسان و تهیه متون مهدوی با رویکرد روان‌شناختی؛

۶. تهیه پرسش‌نامه‌ها و تست‌ها برای نظرسنجی و تحقیق میدانی در مباحث مربوط به مهدویت؛

۷. مطالعه و بررسی افکار و رفتارهای گروه‌های انحرافی و افراد دچار مشکل در مباحث مهدوی؛

۸. جست‌وجوی راه‌کارهای علمی و عملی برای بهبود انحرافات گروهی و فردی؛

۹. تدوین متون و آوردن این روش‌ها در قالب مقاله و بروشور؛

۱۰. تهیه بروشورهای مهدوی روان‌شناختی؛

۱۱. تدوین فرهنگ‌نامه در زمینه روان‌شناسی مهدویت؛

۱۲. تدوین کتاب و جزوات درسی و غیر درسی.

بایسته‌های پژوهشی

۱. نقش ایمان به منجی در سلامت روانی؛

۲. بررسی رابطه اعتقاد به مهدویت و مسئولیت‌پذیری؛

۳. بررسی رابطه مهدی‌باوری و هم‌دلی و هم‌نوایی با دیگران؛

۴. بررسی رابطه مهدی‌باوری و رفع تضادهای درونی؛

۵. نقش اعتقاد به مهدویت در خلاقیت و نوآوری؛

۶. نقش اعتقاد به مهدویت در پویایی و فعالیت؛

۷. بررسی آثار روانی - تربیتی انتظار؛

۸. آسیب‌شناسی روانی - تربیتی انتظار؛

۹. شیوه‌های انتقال ارزش‌های مهدوی به فرزندان؛

۱۰. بررسی رابطه مهدی‌باوری و امنیت روانی؛

۱۱. نقش مهدی‌باوری در امیدواری؛

۱۲. آرامش خاطر در پرتو انتظار سازنده؛

۱۳. بررسی ارزشی انتظار؛

الف) ایمان:

امید با ایمان که عامل اساسی در زندگی است، ارتباط دارد. امید حالتی است که یا به پای ایمان گام برمی‌دارد. پایگاه امید چیزی جز ایمان نیست و امید بدون ایمان، دوام ندارد. ایمان به قدرت دانش و ادراک و بر پایه تجربه‌های زندگی و تحول ما استوار است. بدین ترتیب، بعد از شناخت و علم به چیزی، می‌توان به آن ایمان آورد و امید انسان بر حسب ایمان و باورش متغیر خواهد شد.

ب) صبر و شکیبایی:

شکیبایی قابلیت است که در برابر وسوسه انسانی که می‌خواهد ایمان و امید را به صورت خوش‌بینی توخالی یا ایمان نامعقول دگرگون سازد و در نتیجه ایمان و امید را از بین ببرد، مقاومت نشان می‌دهد. امیدی بدون صبر نخواهد بود. انسان بی‌صبر دچار جزع و فرع می‌شود. ایمان صبر را به دنبال دارد و صبر در هنگام سختی‌ها امید را محافظت می‌کند و در سایه صبر، مشکلات کوچک و تحمل‌پذیر می‌شوند.

ج) حرکت و تلاش:

هر تلاش و فعالیتی که برای تغییر صورت می‌گیرد و هدف آن زندگانی عالی‌تر، آگاهی و عقل باشد، وجود امید را مستحکم‌تر می‌سازد. امیدی که همراه حرکت و تلاش نباشد، امید نیست، چنان‌که علی علیه السلام می‌فرماید:
آرمان هر امیدوار در کردارش نمایان است.^{۱۴}

آثار امید

برخی از آثار ارزش‌مند امید را می‌توان در موارد زیر جست:

۱. آمادگی و انتظار برای تغییر و تحول، یعنی آمادگی داشتن برای آن چیزی که تحقق نیافته است؛
۲. ویژگی دیگر زندگانی افراد امیدوار، نشاط و سرزندگی است. از آن‌جا که به کار و هدفشان ایمان دارند، افرادی پر نشاط هستند و دیگران در کنار آنها، احساس دیگری را تجربه می‌کنند. آنان چشم به راه موقعیت مناسب‌تر و عالی‌تر هستند و از موقعیت کنونی خود برای ساختن موقعیتی والاتر استفاده می‌کنند؛
۳. یکی از نتایج سودمند امیدواری، آمادگی برای رو به روشن شدن یا دشواری‌های پیش‌روست. کسی که مایوس است، به هنگام پدید آمدن برخی مشکلات، دچار ناپسامانی‌های فراوانی خواهد شد، اما شخص امیدوار انگیزه فراوان برای تحمل و چیره شدن بر دشواری‌ها دارد؛
۴. انسان‌هایی که سرشار از امیدند، در میدان‌های مختلف زندگی، همواره در راستای اهداف و برنامه‌هایی حرکت می‌کنند که از قبل مشخص کرده‌اند. بدین ترتیب، تمامی مراحل زندگی را هدف‌مند می‌بینند؛
۵. کسانی که امیدشان بسیار است، جرأت بیشتری برای تحقق اهدافشان دارند. آنها زمینه‌های دستیابی به خواسته‌هایشان را فراهم می‌کنند که باعث افزایش نیرو و انگیزه می‌شود و جرأت آنها را چند برابر می‌نماید؛
۶. فردی که با امید زندگی می‌کند، در استفاده از تمام فرصت‌ها برای دسترسی به موضوع امیدش می‌کوشد؛ کوششی که نتیجه‌اش موفقیت و نشاط، و نهایتاً سلامت روانی خواهد بود. نقش امید در سلامت روانی تعیین‌کننده و محوری است. دوآن شولتس^{۱۵} سلامت روانی را پیش‌نگر می‌داند، نه پس‌نگر. او دورنما را چیزی می‌داند که شخص امیدوار است بشود، نه آن‌چه پیش‌تر

روی داده است و دگرگون‌پذیر نیست. او می‌افزاید که من، نگاهی را که به آینده می‌نگرد و بر هدف‌ها، آمال و رویاهای درازمدت تمرکز می‌یابد، خوش‌آیند می‌یابم. البته پیش‌بینی و برنامه‌ریزی و تلاش برای آینده، از ماندن در رویدادهای گذشته، سالم‌تر به نظر می‌رسد.

آلپورت،^{۱۶} یکی از صاحب‌نظران علم شخصیت معتقد است:

[اشخاص برخوردار از سلامت روان] فعالانه در پی هدف‌ها و امیدها و رویاهای خویش‌اند، و رهنمون زندگی‌شان، معناجویی و ایثار و حسن تعهد است.^{۱۷}

راه‌های افزایش امید

برای رسیدن به امید راه‌هایی وجود دارد که هم فرد و هم جامعه باید آن را طی کنند

۱. راه‌های فردی:

الف) توکل بر خداوند:

هنگامی که انسان خداوند را در همه کارها عامل اصلی بداند و معتقد باشد که اگر او بخواهد هر کاری شدنی است، روح امیدواری در وی تقویت می‌شود. اعتماد به خدا ویژگی سودمندی است که فرد را در مقابل یأس و ناامیدی مقاوم می‌سازد. فرد متوکل پیش‌فرض‌هایی را پذیرفته که مهم‌ترین آنها باور به قدرت، حکمت، و شفقت خداوند بر بندگانش است.

ب) گرایش به خوبی‌ها و پرهیز از بدی‌ها:

انسان‌هایی که به کارهای نیک تمایل دارند و به یاد خدا هستند و حضور خداوند در زندگی را پذیرفته‌اند، به اخلاق و معنویت پای‌بندند و بهره بیشتری از امید دارند. از سوی دیگر، گناه و اصرار بر آن که باعث تیرگی دل و دوری از خداوند می‌شود، ناامیدی تدریجی را به دنبال خواهد داشت. گرایش به خوبی و دوری از بدی، انسان را از پوچی و بی‌هدفی می‌رهاند و به خشک شدن ریشه ناامیدی و افزایش امید و آرامش و نشاط می‌انجامد.

ج) رشد و شکوفایی استعدادها:

آنها که توانایی‌های خویش را افزایش می‌دهند، امید را رشد می‌دهند، چرا که با رشد ابعاد مختلف خویش، توانایی آنها توسعه می‌یابد و از احساس امنیت بیشتری برخوردار می‌شوند.

۱. راه‌های اجتماعی:

الف) وجود امید در طبقه یا جامعه:

رشد امید در انسان به میزان فراوانی معلول وجود امید در جامعه یا طبقه‌ای است که فرد در آن زندگی می‌کند. لذا هر چقدر که امید انسان در کودکی زایل شده باشد، اگر

۱۴. بررسی نمادها در فرهنگ مهدویت؛

۱۵. بررسی رابطه امید و انتظار؛

۱۶. بررسی رشد و تحول ابعاد آدمی در عصر ظهور؛

۱۷. رابطه اعتقاد به منجی و قدرت تحمل ناکامی‌ها؛

۱۸. رابطه اعتقاد به منجی و اعتماد به نفس؛

۱۹. رابطه اعتقاد به منجی و صداقت و راست‌گویی؛

۲۰. بررسی فطری یا اکتسابی بودن منجی‌باوری؛

۲۱. نقش مهدی‌باوری در خودسازی؛

۲۲. نقش انتظار در صبر و بردباری؛

۲۳. بررسی نشاط و شادابی در فرهنگ مهدویت؛

۲۴. نقش مهدویت در کم شدن معضلات اجتماعی؛

۲۵. نقش انتظار در احساس شخصیت و هویت؛

۲۶. نقش انتظار در تقوا و پارسایی؛

۲۷. شخصیت‌شناسی امام مهدی (عج)؛

۲۸. بررسی روان‌شناختی علت‌های غیبت؛

۲۹. بررسی نتایج روانی دو مرحله‌ای بودن غیبت؛

۳۰. رابطه پیش‌گویی غیبت با آرامش روان؛

۳۱. بررسی آثار روانی تربیت غیبت؛

۳۲. شخصیت‌شناسی منتظران؛

۳۳. رابطه فرهنگ موجود با فرهنگ مطلوب از منظر

روانی؛

۳۴. بررسی و تحلیل گرایش‌ها و افکار موجود؛

۳۵. روان‌شناسی زمانه (عصر نزدیک به ظهور)؛

۳۶. شخصیت‌شناسی سفیانی؛

۳۷. شخصیت‌شناسی یمانی؛

۳۸. شخصیت‌شناسی سیدحسینی؛

۳۹. شخصیت‌شناسی دجال؛

۴۰. شخصیت‌شناسی زمینه‌سازان ظهور؛

۴۱. شخصیت‌شناسی مخالفان امام در عصر ظهور؛

۴۲. بررسی نقش اقلیم و موقعیت جغرافیایی در

شخصیت یاران اولیه دوران ظهور؛

۴۳. راه‌کارهای تبلیغی مباحث مهدویت؛

۴۴. بررسی روان‌شناختی علائم ظهور؛

۴۵. شخصیت‌شناسی اصحاب امام؛

۴۶. مردم‌شناسی عصر ظهور؛

۴۷. آسیب‌شناسی روانی تعیین وقت ظهور؛

۴۸. بررسی افراط و تفریط و جزئی‌گرایی در مباحث

مهدویت؛

در طول زندگی دورانی سرشار از امید و ایمان بر او بگذرد، امیدش دوباره زنده می‌شود. و آن‌گاه که جامعه و گروه، روح امیدواری خود را از دست داده باشند، فرد نیز به افسردگی و ناامیدی گرایش پیدا می‌کند.^{۱۸}

ب) محیط زندگی انسانی:

جامعه‌ای که ارزش‌های انسانی بر آن حکومت کند و عاری از هرگونه جنگ و خون‌ریزی، چپاول، دروغ‌گویی و بی‌عدالتی باشد، بستر مناسبی برای رشد امیدواری است. محیطی که در بهره‌گیری از امکانات آن، تبعیض نباشد و امکان پیشرفت در سطوح مختلف برای قشرهای متفاوت جامعه فراهم شده باشد، تأثیر بسزایی در افزایش امید دارد.

ج) وجود آزادی حقیقی:

در فضایی که افراد می‌توانند تصمیم بگیرند و اختیار دارند که روش و منش خود را به دور از تبلیغات دروغین بلکه از روی عقل و خرد برگزینند و می‌توانند برای زندگی‌شان طرح بریزند و تصمیمات خویش را سرنوشت‌ساز بدانند، آنان سرشار از امید خواهند شد.

د) برخوردار از نظام ارزشی مناسب:

فرهنگی که امور در آن مشخص است، سؤال‌های اساسی در آن پاسخ دارند، برنامه‌های ارائه‌شدنی و آشکار باشد، افراد بدانند که در کدام جهت حرکت می‌کنند و بایدها و نبایدها و سیر صعودی رشد تبیین شوند، پوچ‌گرایی و به تبع آن یأس و ناامیدی جایی نخواهند داشت بلکه حاصل آن رشد و شکوفایی و امیدواری خواهد بود.

نشانه‌های ناامیدی

واکنش افراد در برابر زایل شدن امید، به دلیل شرایط تاریخی، شخصی، روانی، حقوقی و... به میزان فراوانی با یکدیگر متفاوت است. در مجموع معمولاً افرادی که امیدشان به یأس مبدل و یا این‌که به کلی زایل می‌شود، ممکن است به یکی از موارد ذیل گرایش داشته باشند:

۱. **تن پروری:** با خاموش شدن روزنه‌های روشنایی و امیدواری تلاش و کوشش نیز بیهوده تلقی می‌شود. آنها که از امید بی‌بهره هستند، برای تلاش و سازندگی شور و نشاط لازم را ندارند، دست به کاری نمی‌زنند و معمولاً تن‌پرور و تنبل هستند.
۲. **اغتشاش و ویران‌سازی:** از آن‌جا که انسان بدون امید قادر به زندگی نیست، از زندگی متنفر می‌شود. چون نمی‌تواند زندگانی را بیافریند، آن را ویران می‌سازد و خود را به ویرانی کامل می‌کشانند و سرنوشت دیگران برای او اهمیت نمی‌یابد.
۳. **تطبیق خود با خوش‌بینی متوسط:** برخی از مردم در واکنش به زایل شدن امید، خود را با خوش‌بینی متوسط، تطبیق و جبران می‌کنند. تا هنگامی که دیگران زمزمه می‌کنند، اینان نیز زمزمه می‌نمایند و به جای ناامیدی خواسته‌های خود را بسیار تنزل می‌دهند و از تعالی و خود شکوفایی خویش باز می‌مانند.
۴. **سنگ‌دلی:** با از دست دادن حس شفقت و نوع‌دوستی، فرد، نمی‌تواند به دیگری دل ببندد و لذا یخ‌زده و افسرده باقی می‌ماند. بر این باور است که دیگر می‌تواند و باید دیگران را آزار دهد و وقت‌خواری به سر آمده است و کسی توان آزارش را ندارد.^{۱۹}

امید و انتظار

انتظار به معنای چشم به راه بودن است. انتظار آن گاه معنا پیدا می‌کند که پشتوانه‌ای مانند امید داشته باشد. انتظار محصول و نتیجه امیدواری است. هر چه امید بیشتر باشد، انتظار نیز با معنادارتر خواهد بود. انتظار، داشتن توقع خاص از زمان است. انتظار یعنی درست از کار درآمدن محاسبات. آن گاه که زمین را حفر می‌کنیم، امید یافتن آب و چشم به دیدن آب داریم. وقتی که امید شکل گرفت، تا محقق شدن و به ثمر نشستن موضوع، انتظار می‌کشیم. انتظار امید را به لقاء و چشم روشنی وصل می‌کند.

کودکی که مادرش را به امید پاسخ دادن صدا می‌زند، انتظار او چشم دوختن به عکس العمل مادر است. آن گاه که مادر پاسخ گوید، انتظار به سر می‌آید و امید محقق می‌شود. پشتوانه انتظار، استحکام امید است. هر چه امید از موازین قطعی تری برخوردار باشد، انتظار عقلانی‌تر خواهد بود. به عبارت دیگر، هر چقدر احتمال تحقق موضوع امید بیشتر باشد، انتظار نیز با معنادارتر خواهد بود.

واقع‌بینی و حقیقت‌خواهی، انتظار را شکل می‌دهد. سر فصل انتظار، امیدواری است، و از همین روی، گاهی به جای امید از واژه انتظار استفاده می‌کنند که همان معنا را می‌رساند برای مثال، زمانی که شخصی می‌گوید: منتظر چنین رویدادی بودم، یعنی امید به تحقق آن داشتم. انتظار حکایت از قوت امیدواری است. هر چه احتمال انجام امید به یقین نزدیک‌تر باشد، انتظار پرنگ‌تر می‌شود. موضوعی که توقع انجامش را داریم، چگونگی عمل کردن آن را پیش‌بینی می‌کنیم و پیش‌گویی‌هایی در مورد محدودیت‌ها و گستره آن ارائه می‌کنیم؛ به هر مقدار که از پشتوانه‌های علمی و عقلی محکم‌تری برخوردار باشد، تحقق امید بیشتر خواهد بود، و به همین نسبت، انتظاری معقول و منطقی در پی خواهد آمد.

انتظار در مکتب شیعه، علاوه بر این که نوعی امید به آینده است، چشم به راه رویدادی بزرگ و تحولی عمیق بودن است، چرا که طی شدن فاصله میان غیبت و ظهور پدیده‌های عادی نیست بلکه حادثه‌های به وسعت تاریخ بشر است. برای تجسم عظمت آن، اشاره به این نکته کافی می‌نماید که امام مهدی علیه السلام تبلور همه آرمان‌ها و آرزوهای محقق نشده انسان در طول قرون و اعصار گذشته تاکنون است. بر این اساس، فردای ظهور، فردایی است روشن‌تر و بهتر از امروز، زیرا همه اختلاف‌ها و خصومت‌ها که ناشی از محدودیت اندیشه و نارسایی عقل بشر است، از میان برمی‌خیزد و در پرتو شکوفایی خرد، جای خود را به عطفوت، رحمت و مناسبات صمیمانه می‌بخشد.

با تکیه بر این مبانی، دیگر در میان پیروان مکتب انتظار، افسردگی جایی ندارد.^{۲۰}

امید و اعتقاد به منجی

اعتقاد به منجی اعم از این که مسئله‌ای فطری باشد یا نباشد، نقش تعیین‌کننده‌ای در فرآیند امیدواری دارد. خوش‌بینی به زمان و به سرانجام و فرجام امور، روزه‌های امید را می‌گشاید. این که قرار است با فراهم شدن زمینه، نجات‌بخشی بیاید و خوبی‌ها را به ارمغان آورد، روشنایی بخش است.

اعتقاد به منجی، روشن‌انگاشتن آینده جهان و آخر خط دانستن وضعیت کنونی

۴۹. شخصیت‌شناسی منکران مهدویت؛

۵۰. نظام تربیتی مهدویت؛

۵۱. آثار تربیتی ایمان به غیب و امام غایب؛

۵۲. بررسی اقدامات روانی ائمه برای زمینه‌سازی

غیبت؛

۵۳. بررسی تأثیرات خشن جلوه دادن سیره امام؛

۵۴. بررسی آثار اعتقاد به وجود امام؛

۵۵. بررسی تأثیرات القاب و اسماء امام در مردم؛

۵۶. بررسی آثار دعا‌های مرتبط با امام؛

۵۷. بررسی نقش روانی دیدارها با امام عصر؛

۵۸. بررسی نقش روانی عریضه‌نویسی؛

۵۹. بررسی نقش روانی عرضه اعمال بر امام در

منتظران؛

۶۰. نهی از قیام قبل از ظهور و آثار تربیتی آن؛

۶۱. شرایط روانی ظهور؛

۶۲. بررسی تأثیرات روانی مدعیان نیابت و مهدویت

در افراد؛

۶۳. رابطه اعتقاد به رجعت با سلامت روان؛

۶۴. شخصیت‌شناسی ابدال و اوتاد؛

۶۵. بررسی آثار روانی رجعت ائمه؛

۶۶. رابطه دجال و تشویش روانی در افراد؛

۶۷. بررسی اوضاع روانی جامعه در عصر ظهور؛

۶۸. تأثیرات روانی استعجال در جامعه؛

۶۹. بررسی روان‌شناختی رابطه تجربه دینی و دیدار با

امام عصر علیه السلام؛

۷۰. تحلیل روان‌شناختی انتظارات زائران مسجد

مقدس جمکران؛

۷۱. بررسی پی‌آمدهای روانی تربیتی زائران اماکن

منسوب به امام عصر علیه السلام؛

۷۲. بررسی انگیزه‌های روانی تربیتی زائران اماکن

منسوب به امام عصر علیه السلام؛

موضوع‌های پژوهشی

۱. نقش ایمان به منجی

(الف) سلامت روانی فرد؛

(ب) سلامت روانی خانواده؛

(ج) سلامت روانی جامعه.

۲. شخصیت‌شناسی امام مهدی (شخصی و

جهان است. از همین روی، در همه ادیان الهی بشارت موعود نوید می‌بخشد. ظهور منجی، معرفتی است به واقعیتی که اساسی خلقی دارد. آن مدینه فاضله و آرمانی که به بشر وعده داده شده، آن مصلحتی که قرار است جهان را متحول سازد و آن نجات‌دهنده‌ای که از هر بدبختی می‌رهاند و همه غل‌ها و زنجیرها را می‌گشاید و عقل‌ها را شکوفا می‌سازد، آن چه را انسان لیاقت دارد و باید بشود، به او می‌بخشد.

نظام مهدوی و چشم‌انداز امید

۱. نظام ارزشی مهدوی، نظامی پویا و جامع است؛
۲. دارای اهداف و برنامه‌ها مشخص است؛
۳. در این نظام، منجی زنده است؛
۴. دلایل عقلی و نقلی محکم بر وجود منجی و حکومتش فراوان است؛
۵. برای تمام رفتار مردم، برنامه دارد؛
۶. اصلاحات به نفع همه گروه‌هاست؛
۷. عدالت مطلق را در پی دارد؛
۸. تمامی علم در اختیار انسان قرار می‌گیرد؛
۹. عقل‌ها شکوفا می‌گردند؛
۱۰. آسمان بارانی می‌شود، بدون این که آسیبی برساند؛
۱۱. زمین هرچه دارد آشکار می‌سازد؛
۱۲. کینه‌ها از بین می‌رود؛
۱۳. امنیت همه جا را فرا می‌گیرد؛
۱۴. ظلم و فساد برچیده می‌شود؛
۱۵.

راهکارهای ایجاد و تعمیق امید

با توجه به نیاز افراد و ملت‌ها به روحیه امیدواری، ضرورت ایجاد می‌کند که بر اساس اطلاعات مفیدی که در فرهنگ غنی مهدوی موجود است، راه‌کارهایی برای ایجاد و تعمیق امید استخراج و در اختیار مراکز علمی و فرهنگی قرار داده شود. در همین باره به برخی از این راه‌کارها اشاره می‌شود:

۱. تدوین نظام ارزشی مهدوی

امید، بیشتر زاینده فضای است که در آن امور مشخص شده باشد. بشر، بیشتر در زمان آینده به سر می‌برد، و زمان حال، بیشتر با توجه به پیش‌بینی آینده حرکت می‌کند. انسان، پیوسته در راه اجرای اهدافی است که برای آینده تصور می‌کند. حال هرچه برداشت ما از اهداف آینده، روشن‌تر باشد و جزئیات آن بهتر معین باشد، اجرای آن اهداف و برنامه‌ها عملی‌تر و ممکن‌تر خواهد بود. در نتیجه، انتظار و امید، منطقی و عاقلانه خواهد بود. در فرهنگ غنی مهدویت برنامه‌ها و حتی جزئیات آنها هم مشخص است. محور اصلاحات، خصوصیت حکومت و کارگزاران، ارزش‌های حاکم بر فرد و جامعه، قوانین و ساختارها، و تمامی آن چه انتظارش را می‌کشیم، معین شده است، و بایستی با تکیه بر مجموع احادیث به تدوین نظام مهدوی پرداخت.

۲. تبیین مفهوم و معنای انتظار

هدف اصلی از انتظار، زنده نگاه داشتن روح امید و نشاط، احساس تعهد و مسئولیت، و پیوند روحی با امام موعود است. انسان منتظر، پیوندی گسست‌ناپذیر با هدف‌ها و آرمان‌های امام موعود خود دارد، و در آن راستا گام بر

شخصیتی

الف) ویژگی‌های فردی؛

- ظاهری - برونی؛

- معنوی - درونی.

ب) مقایسه منجی در ادیان دیگر؛

ج) مقایسه پیش‌گویی‌ها در مورد ویژگی

خاتم اوصیا با خاتم انبیا.

۳. تحلیل روان‌شناختی علل غیبت؛

۴. تحلیل روان‌شناختی حوادث زمینه‌ساز غیبت:

الف) پیش‌گویی‌ها؛

ب) دو مرحله‌ای بودن غیبت؛

ج) سیره عسکرین.

۵. آثار روانی تربیتی غیبت (مثبت - منفی):

الف) آثار تربیتی غیبت؛

ب) فواید امام غایب.

۶. آثار روانی تربیتی انتظار:

الف) بررسی و تبیین فرهنگ موجود؛

ب) بررسی و تبیین فرهنگ مطلوب؛

ج) شخصیت‌شناسی منتظران.

۷. روان‌شناسی زمانه

الف) بررسی و تحلیل گرایش‌ها و افکار

موجود؛

ب) بحث روایات (اوضاع و احوال قبل

از ظهور).

۸. تحلیل روان‌شناختی حوادث زمینه‌ساز ظهور؛

۹. تحلیل روان‌شناختی تعیین نکردن وقت و علایم

ظهور؛

۱۰. بررسی روان‌شناختی شرایط ظهور؛

۱۱. بررسی روان‌شناختی موانع ظهور؛

۱۲. بررسی روان‌شناختی راه‌کارهای تسریع در ظهور؛

۱۳. فنون و شیوه‌های تبلیغ مباحث مهدویت از دیدگاه

روان‌شناختی و تربیتی؛

۱۴. توجیه روان‌شناختی حوادث ظهور؛

الف) عوامل روانی پیروزی؛

ب) ...

۱۵. تحلیل روانی تربیتی ویژگی‌های پس از ظهور؛

الف) فردی؛

- عاطفی؛

می‌دارد. جامعه اسلامی و دین‌باوران راستین، باید از رخنه وسوسه‌های شیطانی در دل خود مانع گردند، و در دوران تباهی‌ها و دشواری‌ها در دل و درون خود، استوار و محکم باشند. بایستی با ایمان به حتمیت وعده‌های الهی، پیروزی دین خدا و تحقق جامعه عدالت بنیاد مهدوی را وعده‌ای تخلف‌ناپذیر دانست. در دعاها، حالت انتظار منتظران واقعی، چنین ترسیم شده‌است:

اگر روزگاران به درازا کشد و عمر طولانی شود، یقینم به تو افزون گردد، و

دوستی‌ام فزونی یابد، و چشم به ظهورت دارم و منتظرم.^{۲۱}

بایستی توجه داشت که برای ظهور، وقت تعیین نشده‌است، و وقوع آن را همواره

ناگهانی توصیف کرده‌اند. از علی علیه السلام نقل است که می‌فرماید:

در برپایی حکومت حق شتاب مکنید، پیش از آن که زمان (مناسب) آن

فرارسد، که پشیمان خواهید شد. و زمان (آن) را دور و دراز نپندارید که

دل‌های‌تان سخت (و ناامید) شود.^{۲۲}

ظهور فرج که بزرگ‌ترین پدیده تاریخ جهان است، دارای شرایط و زمان ویژه خود

است و نبایستی بی‌صبری و عجله نمود. دیگر این که با توجه به وجود شرایط مناسب،

نباید زمان ظهور نیز بسیار دور تصور شود بلکه بایستی چنین پنداشت که در عین حالی

که زمان و شرایط مناسب برای این حادثه عظیم ضروری است، لیکن این شرایط شاید

در زمانی بس اندک پدید آید و محیط آماده ظهور و فرج گردد، به گونه‌ای که ممکن

است در یک شب کار ظهور سامان یابد، و صبح آن شب، امام ظاهر گردد. بنابراین،

گذشت روزگاران و دیربایی نظام‌های ستم‌بنیاد و انبوهی حوادث، منتظر راستین را در

نیمه شب سرد و تاریک یلدای زندگی، از آینده مأیوس نخواهد ساخت.^{۲۳}

۳. امکان توجه و لطف خاص امام زمان

در مکتب مهدوی که امام موعود زنده و حاضر است، امکان مورد توجه خاص

قرار گرفتن اهمیت ویژه‌ای دارد. امام در هر کجا که باشد حاضر است و اگر افراد لایق

باشند، این تجربه میسر خواهد شد. باید با خیرخواهی و مشکل‌گشایی و اذکاری چون

دعای عهد و زیارت آل‌یاسین، که نمونه‌هایی از این مناسک هستند، به این تجربه

دست یافت.

۴. کمک‌رسانی امام مهدی به مردم

الف) روایاتی بر توجه به و همراهی امام موعود با مردم دلالت دارند:

امام مهدی علیه السلام فرمود:

الانْتِفَاعُ بِى فِى غَيْبَتِى فَلَمَّا انْتَفَاعَ بِالنَّاسِ إِذَا تَحَبَّرُوا عَنِ الْاَبْصَارِ
السَّمَابِ:

بهره بردن از من در عصر غیبتم، مانند بهره بردن از آفتاب است
هنگامی که زیر ابرها باشد.

برای به دست آوردن سیرت آن حضرت در دوران غیبت می‌توان از برخی روایات،

دعاها، زیارت نامه‌ها، توقیعات و نامه‌های آن حضرت به بعضی از شیعیان و یا نقل

قول‌های متواتر از افراد مورد وثوق که به شرف حضور نائل آمده‌اند، استفاده برد.

آنچه بیش از همه در میان ادعیه، توقیعات و... به چشم می‌خورد، عنایت خاص آن حضرت به وضعیت شیعیان و گرفتاری‌های آنان در عصر غیبت است. به برخی از نکاتی که در این متون آمده، اشاره می‌شود:

یکم. آگاهی از وضعیت و احوال شیعیان

در توقیعی که برای شیخ مفید صادر شده، آمده است:

بِنَا نَحِيصُ عَلَيْنَا بِأَنْبِيَانِكُمْ وَلَا يَعْزِبُ عَنَّا نَبِيٌّ مِنْ أَخْبَارِكُمْ
ما بر اخبار و احوال شما آگاه‌ایم و هیچ چیز از اوضاع شما بر ما پوشیده و مخفی نمی‌ماند.

دستگیری درماندگان، راه‌یابی گم‌شدگان، شفای بیماران لاعلاج، خیرخواهی و دعا برای مؤمنان، شرکت در تشییع برخی از آنان، حل بعضی از مشکلات علمی، علماء، خبر دادن از پاره‌ای رویدادهای مهم، دستگیری باطنی افراد و... از جمله کارهای آن حضرت در این خصوص است، چه او را بشناسند و چه نشناسند، و چه توسط خود آن حضرت صورت گیرد و یا توسط برخی یاران و خواص آن حضرت.

دوم. حفظ و نجات شیعیان از گرفتاری‌ها و شر دشمنان

در همان توقیع آمده است:

بِنَا نَحِيصُ لِمُرَاعَاةِكُمْ وَلَا نَسِيْنُ لِمَنْ لَمْ يَكْرِكُمْ. وَ لَوْلَا ذَلِكَ لَنَسَوْنَا بِكُمُ اللَّطْمَ وَاءِ. اَوْ
اصطلمكم الذمراء

ما در رسیدگی و سرپرستی شما کوتاهی و اهمال نکرده و یاد شما را از خاطر نبرده‌ایم. که اگر جز این بود، دشواری‌ها و مصیبت‌ها بر شما فرود می‌آمد، و دشمنان شما را ریشه کن می‌نمودند.

سوم. حضور در میان مردم

در روایتی از امام امیرالمؤمنین علیه السلام آمده است:

فَوَرَبِّ عَلِيٍّ إِنْ فَجَّرْنَا عَلَيْهِمَا فَاتَمَّةً، مَانَسِيَةً فِي طَرَفَيْهَا [طَرَفَيْهَا] رَا حَلَّةً فِي دَوْرَانَا وَ
قَضِيرَانَا. جَوَالَةَ فِي شَرْقِ هَذِهِ الْأَرْضِ وَ غَرْبِهَا. تَسْمَعُ الْكَلِمَةَ وَ تَسْمَعُ عَلِيَّ الْجَمَاعَةَ
سوگند به خدای علی، حجت خدا در میان آنان هست، در کوچه و بازار آنها گام برمی‌دارد و بر
خانه‌های آنان وارد می‌شود و در شرق و غرب جهان به سیاحت می‌پردازد و گفتار مردمان را
می‌شنود و بر اجتماعات آنان وارد شده، سلام می‌دهد. کلام‌الانسان و مطالعات عربی

در دعای ندبه نیز می‌خوانیم:

نَفْسِي اَسْتَمِنْ مِنْ مَقِيْبِ نَوْمٍ يَخْلُ مَنَا. نَفْسِي اَسْتَمِنْ مِنْ نَارِ مَا تَرَجَّحْنَا عَلَيْهِ
جانم فدایت! تو آن غایبی هستی که از میان ما بیرون نیستی، جانم فدایت! تو آن دور شده از
وطني هستی که از ما دور نشده‌ای.

چهارم. حضور همیشگی در مراسم حج

وَاللَّهِ اِنْ صَاحِبَ لَمَّا اَلْمَرَّ بِحَضْرَةِ الْمَوْسِمِ كُلِّ سَنَةٍ يَرُو النَّاسَ وَ عَرَفْتَهُمْ وَ يَرُوْنَهُ وَ
الطمر فونه

آن حضرت هر سال در موسم حج حضور می‌یابد، همگان را می‌بیند و می‌شناسد، اما دیگران او
را می‌بینند ولی نمی‌شناسند.

پنجم. تبیین ویژگی‌های عصر ظهور

آیات و روایات روشن‌گر و نویدبخش ظهور امام مهدی علیه السلام دلالت می‌کنند که مأموریت الهی آن حضرت

بسیار بزرگ و دارای ابعادی مختلف و گسترده است که زندگی بشر را در زمین دگرگون می‌سازد و فصل نوی را به روی انسان‌ها می‌گشاید.

مأموریت آن حضرت منحصر بر زنده کردن اسلام از نو و برپایی تمدن عادلانه و الهی و پرتوافشانی آن بر جهان نیست بلکه علاوه بر آن، ترقی و تکامل زندگی بشر را از لحاظ مادی در عصر خود و بعد از آن به گونه‌ای تأمین خواهد کرد که با مراحل گذشته، مقایسه شدنی نخواهد بود.

مضمون برخی از روایات در این خصوص چنین آمده است:

- برکات زمین و آسمان بر دولت گشوده می‌شود و زمین، گنجینه‌های خود را برای او خارج می‌سازد و کلیدهایش را تسلیم او می‌کند. و زمین بعد از مردنش زنده شود.^{۳۰}

- در مال و دارایی بخشنده است، و بر مسئولان و کار گزارانش سخت می‌گیرد، و با ناتوانان و مستمندان، بسیار دل‌رحم و مهربان است؛ بیمار با دیدنش بهبود می‌یابد و ضعیف با مشاهده او قوی و نیرومند می‌شود.^{۳۱}

- با قیامش، خداوند از شیعیان، عیب و آفت را می‌برد و دل‌هایشان را چون پاره‌های پولاد محکم می‌سازد و به هر کدامشان نیروی چهل مرد را می‌دهد و آنان را حاکمان و سرداران زمین می‌کند.^{۳۲}

- در روز گارش به عدل حکم نماید، هر حقی به اهلش برگردانده شود، ظلم و ستم تماماً نابود گردد.^{۳۳}

- با قیامش ۲۵ حرف از ۲۷ حرف علم را آشکار سازد و آنها را در بین مردم منتشر کند و با دست گذاشتن بر سرهای بندگان خدا خردهایشان را به کمال رساند و اخلاقشان را کامل سازد.^{۳۴}

- دولتش سرتاسر زمین را از شرق تا غرب عالم فرا گیرد، و به دولت و خلافت او، همه اهل آسمان‌ها و زمین حتی پرندگان آسمانی هم راضی باشند.^{۳۵}

- با ظهور او، نه با انزال باران که آن جای خود دارد بلکه با برانگیختن مردانسی که عدالت را زنده کنند، زمین را با احیای عدالت زنده نماید.^{۳۶}

- با برپایی دولتش، هم شر برود، هم اشرار هلاک شوند، هم زنا برود و هم ربا رفع شود، خیر و خوبی و خوب‌ها بمانند. مردم بر عبادت و دیانت روی آورند و به راه شرع قدم نهند، نمازها را به جماعت بخوانند. عمرها طولانی شود و امانات ادا شوند، درختان پر بار و برکت‌ها چند برابر شود.^{۳۷}

- با قیامش امنیتی برقرار شود که پیرزن ناتوان از شرق به غرب رود، در حالی که احدی به او آزار نرساند.

- در بین یاران اندکش، پنجاه زن باشد، و زنان در دولتش به کتاب خدا و سنت رسول قضاوت کنند، در حالی که در کنج خانه‌هایشان نشسته باشند.^{۳۸}

- فکری.

(ب) اجتماعی؛

- حکومت؛

- جامعه.

۱۶. تحلیل روانی - تربیتی یاران مهدی؛

۱۷. تحلیل روانی - تربیتی مخالفان مهدی؛

۱۸. آسیب‌شناسی روانی - تربیتی ظهور؛

۱۹. آسیب‌شناسی روانی - تربیتی برداشت‌های

انحرافی؛

(الف) افراط‌ها؛

(ب) تقریظ‌ها؛

(ج) جزئی‌نگری‌ها (نگاه انحصاری به

مباحث مهدویت).

۲۰. آسیب‌شناسی روانی - تربیتی بی‌دقت در آیات؛

۲۱. آسیب‌شناسی روانی - تربیتی طرح مباحث غیر

ضرور؛

۲۲. آسیب‌شناسی روانی - تربیتی پیروی نکردن از

نیابت عامه (ولایت فقیه)؛

۲۳. آسیب‌شناسی روانی - تربیتی فرقه‌های

انحرافی؛

۲۴. آسیب‌شناسی روانی - تربیتی انکار و مبارزه با

مهدویت؛

۲۵. نظام تربیتی مهدویت؛

(الف) مفهوم تربیت؛

(ب) اهداف تربیت؛

(ج) شیوه‌های تربیت؛

(د) مراحل تربیت؛

(ه) صفات مربی؛

(و) بایسته‌های تربیتی؛

(ز) راه کارهای درمانی براساس مهدویت.

- اموال را میان مردم چنان به تساوی تقسیم کنند که نیازمندی یافت نشود تا به او زکات دهند. اموال را بدون شمارش تقسیم کنند، و هر کس نزد او آید و گوید: به من مالی بده! او بی‌درنگ بگوید: بگیر!^{۳۹}

- با قیامش دزدی‌ها و راهزنی‌ها از بین می‌رود. اموال دنیا از دل زمین و روی زمین نزد او گرد آید. آن‌گاه به مردم بگوید: بیایید این اموال را بگیرید، همان اموالی که برای آنها قطع رحم کردید، خون ریختید و مرتکب حرام شدید.

- با فروش کالا به مؤمن، سود گرفتن حرام شود، و خداوند بی‌نیازی را در دل بندگان بیفکند، و کینه‌ها از بین برود و صفا و صمیمیت همه جا حاکم شود.

- آسمان چنان باران رحمت خود را بباراند و زمین چنان رویدنی‌های خود را برویاند که زنی از عراق تا شام را پیاده‌روی کند، در حالی که قدم جز بر سبزه‌زار نهد، و زیتش بر سرش باشد، اما نه ترسی از درنده‌ای و نه خوفی از کسی داشته باشد.

- و ...

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پی نوشت‌ها

۱. سیدرضا صدر، راه مهدی، ص ۲۱. چاپ دوم: انتشارات تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۸۱.
۲. نهج الفصاحه، ص ۹۳۶.
۳. ازبیک فروم، انقلاب امید، ترجمه مجید روشن گر، ص ۱۹، چاپ سوم: انتشارات مروارید، تهران، ۱۳۸۰.
۴. بحارالانوار، ج ۷۸، ص ۱۶۴.
۵. غررالحکم، ج ۹۰۶۴ و ۹۰۶۵، عیون الحکم و المواعظ، علی بن محمد البیہقی الواسطی، ص ۲۲۵.
۶. محمدرضا شرفی، «مقدمه‌ای بر آثار تربیتی و روان‌شناختی انتظار»، مجله تخصصی انتظار، گنبدمان مهدویت، گنبدمان سوه، ص ۱۲۳-۱۲۴.
۷. سیدرضا صدر، راه مهدی، ص ۲۱.
۸. سوره زمر، آیه ۵۳.
۹. سوره حجر، آیه ۵۶.
۱۰. محمدحکیمی، عصر زندگی، ص ۱۴، چاپ پنجم، دفتر انتشارات فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۸۲.
۱۱. «مقدمه‌ای بر آثار تربیتی و روان‌شناختی انتظار»، مجله تخصصی انتظار، ص ۱۲۳-۱۲۴.
۱۲. نهج البلاغه، حکمت ۱۰۵.
۱۳. «مقدمه‌ای بر آثار تربیتی و روان‌شناختی انتظار»، مجله تخصصی انتظار، ص ۱۲۳-۱۲۴.
۱۴. نهج البلاغه، خطبه ۱۵۹.
۱۵. Doan Shultz.
۱۶. Gordon Willard Allport.
۱۷. «مقدمه‌ای بر آثار تربیتی و روان‌شناختی انتظار»، مجله تخصصی انتظار، ص ۱۲۳-۱۲۴.
۱۸. اریک فروم، انقلاب امید، ص ۴۳.
۱۹. همان، ص ۲۸-۲۹.
۲۰. «مقدمه‌ای بر آثار تربیتی و روان‌شناختی انتظار»، مجله تخصصی انتظار، ص ۱۲۳-۱۲۴.
۲۱. مفاتیح الجنان، زیارت حضرت صاحب الامر (عج)، ج ۲۲، بحارالانوار، ج ۱۰، ص ۱۰۰.
۲۲. محمد حکیمی، عصر زندگی، ص ۳۱۵.
۲۳. احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۲۸۴، قطب زوئدی، خزانج، ج ۳، ص ۱۱۱۵، بحارالانوار، ج ۵۲، ص ۹۲، همان، ج ۷۵، ص ۳۸۰.
۲۴. بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۱۷۵، طبرسی، الاحتجاج، ج ۲، ص ۱۳۲۲، شیخ مفید، المزار، ص ۸، شیخ مفید، مزار، ص ۸.
۲۵. طبرسی، الاحتجاج، ج ۲، ص ۳۲۲.
۲۶. نعمانی، الغیبه، ص ۱۴۵.
۲۷. مصباح الزائر، ص ۲۱۵.
۲۸. شیخ طوسی، الغیبه، ص ۳۶۴.
۲۹. منتخب الآثار، ج ۳، باب ۸، فصل ۲.
۳۰. همان، ج ۲، باب ۳، فصل ۴۶.
۳۱. همان، باب ۹، فصل ۱.
۳۲. همان، فصل ۷.
۳۳. همان، فصل ۱۱.
۳۴. همان، فصل ۸.
۳۵. همان، فصل ۷.
۳۶. همان، فصل ۱۳.
۳۷. همان، باب ۸، فصل ۵.
۳۸. همان، باب ۳، فصل ۴۶.

